

Ерліхман А. М.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

АСОЦІАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЗНАЧЕННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОСТІ (на матеріалі англомовних п'єс ХХ століття)

У статті розглядається асоціативний компонент значення як засіб реалізації імпліцитності. Увага зосереджується на асоціативному розгортанні тексту та асоціатах як елементах імпліцитного рівня.

Ключові слова: імпліцитність, імпліцитний смисл, асоціат.

В статье рассматривается ассоциативный компонент значения как средство реализации имплицитности. Внимание концентрируется на ассоциативном развертывании текста и ассоциатах как элементов имплицитного уровня.

Ключевые слова: имплицитность, имплицитный смысл, ассоциат.

The article deals with the associative meaning component as means of implicitness realization. Special attention on associative unwinding of the text and the associate as an element of implicit level is focused.

Key words: implicitness, implicit meaning, associate.

Сьогодні імпліцитність (далі ІМ) як текстова категорія привертає все більше уваги дослідників. У центрі розвідок опиняються питання смислової організації тексту, інтертекстуальності, антропоцентричності, концептології, які є сферою функціонування ІМ. Звернення до категорії ІМ уможливило адекватне сприйняття художнього тексту, яке ускладнене його естетичною природою.

ІМ виступає малодослідженою проблемою. На сьогоднішній день вона залишається дискусійною, адже немає чіткого демінування цього явища на терміно-понятійному рівні. Невирішеними залишаються питання вербалізації ІМ та засобів її реалізації, чим і зумовлена **актуальність** запропонованого дослідження. З цієї причини важливо визначити засоби реалізації ІМ, одним з яких виступає асоціативний компонент значення.

Розглядаючи питання реалізації ІМ, потрібно звернути увагу на асоціативні зв'язки у тексті, які все частіше опиняються у центрі мовознавчих досліджень. З цього приводу Н. С. Болотнова зазначає, що в останні роки відбувається зміщення уваги дослідників зі структурних та композиційно-стилістичних особливостей тексту на його смислове та асоціативне розгортання” [3, с. 6]. Під асоціативним розгортанням тексту Н. С. Болотнова розуміє сітку асоціатів. Асоціат – “смісловий корелят до слова-стимула – елемента лексичної структури тексту, який співвідноситься у свідомості сприймаючого текст суб’єкта з явищами текстового світу (який корелює з реальним), свідомістю, а також з іншими словами” [2, с. 9-10]. Асоціати є тими смисловими корелятами слова-стимулу (актуалізатора асоціації), що, у нашому розумінні, представляють асоціативний компонент значення.

Асоціативні зв'язки як спосіб реалізації ІМ розглядає Н. В. Черемисіна. Аналізуючи типи асоціативних зв'язків та їх інформаційне навантаження, вона доходить висновку, що “поряд і у зв'язку з “лінійною” інформацією, яка сприймається при послідовному читанні неперервного тексту, надзвичайно важливою у художньому творі виявляється певна додаткова інформація, яка впливає з особливого співвідношення елементів тексту і підвищує його інформаційну ємкість, – інформація підтекстова. Способи забезпечення підтекстової значущості елементів оповіді різноманітні і достатньою мірою ще не вивчені. До їх числа можна віднести, з-поміж інших, міжслівні уривчасті, дистантні асоціативні смислові зв'язки” [8, с. 184]. Це свідчить про те, що асоціативне розгортання “створює уявлення про різні аспекти тексту і його смисли у свідомості адресата” [4, с. 50] та є “проміжною ланкою” між вербалізованим авторським задумом та його перцепцією читачем.

Об’єктом нашого дослідження є категорія ІМ. **Предметом** – її реалізація асоціативним компонентом значення.

Мета статті – визначити особливості реалізації ІМ асоціативним компонентом значення. Досягнення поставленої в роботі мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати роль асоціата як репрезентатора асоціативного компонента значення у реалізації ІМ;
- дослідити взаємозв'язок між ІМ та асоціативним полем.

У контексті ІМ мета дослідника полягає у реконструкції асоціата, який і є елементом імпліцитного смислу. Асоціати виступають складовою асоціативного поля тексту, а тому можуть “виходити за рамки контекстно-образної функції, виявляти пов'язаними з образною системою твору і його ідейно-тематичним змістом” [6, с. 52]. У нижченаведеному прикладі асоціати виступають акумуляторами конфліктних тематичних стрижнів через проекцію слів-стимулів:

Peyton: Oh come now, dearest, you can't go when you're expected for dinner. Nobody's that free.

Jhansi: Dinner! A dinner to celebrate our engagement! It's humiliating, Peyton. I should take you by the hand and you and I should walk together down the open road ...

Peyton: Think so? Mother's going to have turkey.

Jhansi: Better a dinner of berries and nuts –! [9, с. 66-67].

У цьому уривку засобами реалізації ІМ виступають слова-стимули *road* та *dinner*. Стимул *road* є тим прикладом, коли “імпліцитно мотивований знак представляє нам вибір між двома асоціаціями” [1, с. 153]. По-перше, він функціонує в образній площині, тому що імпліцитно асоціюється з циганським походженням персонажа. Також колокація стимулу з прикметником *open* актуалізує асоціації з кочовим народом та його

волелюбним духом. Цю ж функцію виконує словосполучення *a dinner of berries and nuts*, яке доповнює імпліцитний асоціативний ряд, складники якого об'єднані семою 'свобода'. По-друге, лексеми *road* та *dinner* виступають стимулами асоціатів неконсервативного суспільства та снобізму англійської аристократії і лежать в основі імпліцитного протиставлення різних верств суспільства.

ІМ, яка ґрунтується на асоціативному потенціалі вжитих лексичних одиниць, генерується конфліктом тексту, ідеєю, темою. Так, наприклад, асоціати здатні вибудувувати тематичну канву соціального характеру тексту. Цей процес спостерігаємо у наступному уривку, що презентує діалог між представниками правоохоронних органів та жінок, які намагаються зібрати речі ув'язненої:

Mrs. Hale ... I wonder if she was goin' to quilt it or just knot it? [Footsteps have been heard coming down the stairs. The Sheriff enters followed by Hale and the County Attorney.

Sheriff: They wonder if she was going to quilt it or just knot it [The men laugh, the women look abashed] [9, с. 17].

Як бачимо, асоціативно навантаженими виступають дієслова-стимули *quilt* та *knot*, які асоціюються з жіночим заняттям, а в межах текстового цілого є засобами реалізації ІМ. Їх асоціатами вважаємо *приземленість*, *обмеженість* як одні з типових жіночих рис, на думку чоловіків. Поштовхом для їх появи є репліка шерифа, що наділена негативною емоційною тональністю. Імпліцитний асоціативний ряд *ковдра – жінка – дурпа* лежить в основі центрального топіку тексту – соціальної нерівності, дискримінації жінок.

Справжній конфлікт розкривається у заключному сегменті тексту, у якому риса *приземленість* змінює об'єкт асоціювання з жінки на чоловіка:

County Attorney [Facetiously.] Well, Henry, at least we found out that she was not going to quilt it. She was going to – what is it you call it, ladies ?

Mrs. Hale [Her hand against her pocket.] We call it – knot it, Mr. Henderson [9, с. 30].

Така трансформація спричинена актуалізацією полісемантичного потенціалу лексеми *knot*, що на імпліцитному рівні реалізує одне із значень спільнокореневого іменника *a tight uncomfortable feeling caused by a strong emotion such as fear or anger*. Лексема є стимулом асоціата *стан обвинуваченої*, який, на думку жінок, чоловіки не здатні зрозуміти. На цьому асоціаті ґрунтується імпліцитний смисл, який презентує конфлікт між жіночою чуйністю та чоловічою холоднокрівністю.

Асоціативне поле також є одним із способів унаочнення реалізації ІМ, яке являє собою "інвентар елементів, пов'язаних між собою системними відношеннями" [7, с. 38], у тексті "підпорядковане" авторській картині світу. Підтвердженням імпліцитної природи асоціативності художнього слова виступає введення у науковий обіг терміна *асоціативно-смислове поле* (далі АСП), яке Н. С. Болотнова тлумачить як "концептуально організовану сукупність лексичних прагмем та інформем, які є маркерами співвіднесених смислових ознак певної художньої реалії і формують у свідомості читача уявлення про цей елемент образної структури твору" [4, с. 157-158].

Слідом за Н. С. Болотновою, С. М. Карпенко [5, с. 24] виокремлює два рівні існування АСП: експліцитний та імпліцитний. Експліцитний матеріалізований мовною організацією художнього тексту, а імпліцитний базується на асоціатах. Об'єктом нашого дослідження виступає імпліцитний рівень АСП. У нижченаведених фрагментах представлені асоціати АСП *шлюб*:

1. *Regan. Sure! I'll jump in an' give morality a good fair show. After all, times is changin', and it may pay now better'n it used to!* [10, с. 893];

2. *Donald. And it's all on the condition that we pass you over like a Van Dick portrait, for that man to hang in his drawing room* [10, с. 894];

3. *Emily. (Violently.) No! No! I tell you I'm selling myself for a price! A price!*

Regan. Em'ly!

Emily. I'm paying you just as if it were money. I'm paying you cash down – because it's the only thing you'll take! [10, с. 914].

Засобом реалізації ІМ виступає лексема *morality*, яка в контексті зазначеного АСП асоціюється зі шлюбом як правильним соціальним інститутом. Натомість слово-стимул *show* викликає протилежний асоціат, який імплікує характер розгортання нещирих стосунків між Емілі та Регеном. Порівняння нареченої з річчю (портретом) у поєднанні з дієсловами *to pass over* та *to hang* сигналізує про нерівність молодят та виступає стимулами асоціата *мезальянс*. Стимулами асоціата *шлюб за розрахунком* стають такі мовні одиниці як *a price, cash, money, to sell, to pay*, які об'єднані фінансовою сферою вжитку. Проаналізовані уривки дають змогу виділити основні асоціати АСП *шлюб* у текстовій інтерпретації, а саме: *шлюб – вистава, шлюб – мезальянс та шлюб за розрахунком*.

АСП може формувати ті імпліцитні смисли, які функціонують в образній площині тексту, як, наприклад, у наведеному уривку. У ньому передана розмова жінок, які прийшли на допомогу чоловікові – захиснику жіночої честі. З цього уривка можна реконструювати АСП *жінка*, яке бере участь у творенні як конкретно-особистісних, так і узагальнених образів:

Shielded One [Breaking her silence with simple intensity.] What is woman's honor?

Scornful One: A thing men talk about.

Motherly One: A safe corner.

Silly One: A star to guide them [9, с. 144].

Засобами реалізації ІМ виступають власні назви, які включаються у процес асоціативного розгортання тексту за допомогою імпліцитних асоціативних зв'язків з ключовими словами реплік. Відбувається значеннє оновлення останніх та зміна їх емоційної тональності. Лексема *man* актуалізує асоціативний зв'язок з лексемою *Scornful*, яка надає їй негативної конотації, та імплікує феміністичні позиції персонажа.

Антропонімна номінація *Motherly* продукує асоціативну реакцію на стимул *safe corner*, що залишається поза текстом та формує відповідні смислові кореляти у свідомості читача. Цей стимул актуалізує асоціацію з *домом*, який займає проміжне місце в імпліцитному асоціативному ланцюгу *жінка – дім – чоловік* та стає домінантою наступного асоціата цього поля: *жінки – берегині домашнього вогнища*. Асоціатором на стимул імені персонажа *Silly* та її репліки *a star to guide them* виступає *довірлива жінка*.

У своїй сукупності асоціати створюють інший архетипний асоціат АСП *жінка*, який стає ядром поля, виводячи інші асоціати на периферію. Ядерним стає асоціат невід'ємного жіночого начала (*a mother – a sister – a sweetheart* [9, с. 124]), який реалізується через імпліцитні асоціативні зв'язки з образами персонажів. Цей стрижневий асоціат стає імпліцитним “каналом” розкриття ролі жінки у тексті, яка, незважаючи на багатогранність своєї натури, залишається вірною супутницею чоловіка та готова завжди простягти руку допомоги (у цьому тексті – визволити з в'язниці).

Отже, розгляд ІМ у контексті ДТ передбачає звернення до асоціативного компонента значення як засобу реалізації ІМ. Асоціативний компонент значення представлений асоціатами, реконструйованими на базі слів-стимулів. Асоціати є імпліцитними за своєю природою, адже виникають у свідомості читача внаслідок інтерпретаційної діяльності. Окрім того, вони виступають стрижнем імпліцитного смислу та уможливають часткове усвідомлення механізмів його формування. Асоціативність є тією імпліцитною “ниточкою”, що пов'язує вербальний план вираження (стимул) з позатекстовим (асоціатом), актуалізуючи зв'язки, які завжди є прерогативою імпліцитного рівня тексту.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли; [пер. с третьего фран. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель; ред., вступ. ст. и примечание Р. А. Будагова]. – М.: Изд-во иностранной лит., 1955. – 416 с.
2. Болотнова Н. С. Ассоциативное поле текста и слова / Н. С. Болотнова // Коммуникативно-прагматические аспекты слова в художественном тексте: науч. тр. каф. совр. рус. яз. и стилистики Томского гос. пед. ун-та / под ред. Н. С. Болотновой. – Томск: Изд-во УНТИ, 2000. – С. 9-22.
3. Болотнова Н. С. Задачи и основные направления коммуникативной стилистики художественного текста [Электронный ресурс] / Н. С. Болотнова // Вестник Томского гос. пед. ун-та. – 1998. – Вып. 6. Сер. Гуманитарные науки (филология). – С. 6-8. – Режим доступа: http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/bolotnova_n_s_6_8_6_9_1998.pdf
4. Болотнова Н. С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня / Нина Сергеевна Болотнова. – Томск: ТГУ, 1992. – 312 с.
5. Карпенко С. М. Анализ межтекстовых ассоциативно-смысловых полей в аспекте идиостиля (на материале поэзии Н. С. Гумилева) / С. М. Карпенко // Коммуникативно-прагматические аспекты слова в художественном тексте: науч. тр. каф. совр. рус. яз. и стилистики Томского гос. пед. ун-та / под ред. Н. С. Болотновой. – Томск: Изд-во УНТИ, 2000. – С. 23-34.
6. Климкова Л. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте / Л. А. Климкова // Филологические науки. – 1991. – № 1. – С. 45-54.
7. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / Йосиф Абрамович Стернин / науч. ред. проф. З. Д. Попова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 172 с.
8. Черемисина Н. В. Вопросы эстетики русской художественной речи / Нинель Васильевна Черемисина. – К.: Главное изд-во издательского объединения “Вища Школа”, 1981. – 241 с.
9. Glaspell S. Plays / Susan Glaspell. – Boston: Small, Maynard & Company Publishers. – 1920. – 315 p.
10. Representative American Plays / ed. with introductions and notes by A. H. Quinn. – New York: The Century Co., 1921. – 968 p.